

GENERAL LINGUISTICS

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-039-1-65>

ПРЕЦЕДЕНТНЕ ІМ'Я ЯК ЦЕНТР КАТЕГОРІЇ ПРЕЦЕДЕНТНОСТІ

Арделян О. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови та методики її викладання
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

Зв'язок власного імені з національною культурою, а точніше, когнітивною базою соціуму пояснює наявність в імені потенцій і його здатність до функціональної переорієнтації за рахунок асоціацій, які воно може породжувати. Це стосується головним чином прецедентних імен, які відрізняються семантичною ускладненістю, так як несуть у собі елемент культурного знання, внаслідок чого вони, по суті, вже залучені в процес деонімізації.

Теорія прецедентності вперше була запропонована й теоретично обґрунтована Ю. М. Карауловим [5]. На його думку, особливістю кожного прецедентного тексту є те, що він «виступає як цілісна одиниця позначення», як знак, що відсилає до тексту-джерела і представляє його за принципом «частина замість цілого». Прецедентність визначається як популярність, хрестоматійність, затребуваність (тексту) [5, с. 217].

Д. Б. Гудков, І. В. Захаренко, В. В. Красних і Д. В. Багаєва розширили рамки вживання даного терміна, назвавши його «прецедентним феноменом», зробивши зауваження про те, що текст розуміється ними в більш вузькому змісті та створили теорію прецедентних феноменів, яка може розглядатися як черговий етап у дослідженні прецедентності [4, с. 70]. Таким чином, початкове визначення прецедентного тексту, дане Ю. Н. Карауловим, було уточнено. Прецедентними вважаються феномени: значущі для тієї чи іншої особистості в пізнавальному або емоційному відносінах; мають понадособистісний характер, тобто добре відомі широкому оточенню даної особистості; і такі, звернення до яких відновлюється неодноразово в дискурсі даної мовної особистості [6, с. 170].

Прецедентні феномени є основними (ядерними) елементами когнітивної бази, що представляє собою сукупність знань і уявлень всіх, хто говорить цією мовою, і зберігаються в ній у вигляді національно-детермінованих мінімізованих уявлень [2, с. 129–131]. В. В. Красних підкреслює, що «за прецедентним феноменом завжди стоїть певне уявлення про нього, загальне і обов'язкове для всіх носіїв того чи іншого національно-культурного менталітету, або інваріант його сприйняття, який і робить всі апеляції до прецедентного феномену «прозорими», зрозумілими, конотативно-забарвленими» [6, с. 170]. Прецедентні феномени традиційно підрозділяються на вербальні / ті, що вербалізуються і невербальні (твори живопису, скульптури, архітектури, музичні твори). Власне вербальними явищами вважаються прецедентне ім'я і прецедентне висловлювання, а прецедентна ситуація і прецедентний текст відносяться до числа тих, що вербалізуються, так як зберігаються у вигляді інваріантів сприйняття [4, с. 92].

Під прецедентним текстом Г. Г. Слишкін пропонує розуміти «будь-яку послідовність знакових одиниць, що характеризується цілісністю й зв'язністю, і яка має ціннісну значимість для певної культурної спільноти» [8, с. 28].

Як зазначає Д. Б. Гудков, центром категорії прецедентності цілком може бути визнане прецедентне ім'я, за допомогою якого нерідко позначаються прецедентні тексти й прецедентні ситуації. Окремі імена, що функціонують як знаки вторинної номінації, укорінюються в мові в ролі прецедентних імен.

Прецедентне ім'я, що розуміється як «індивідуальне ім'я, пов'язане або з загально відомим текстом, як правило, що відноситься до прецедентних, або з прецедентною ситуацією; це свого роду складний знак, при вживанні якого в комунікації здійснюється апеляція не до власне денотату (референта), а до набору диференційних ознак даного прецедентного імені; нерідко це ім'я-символ, що вказує на якусь еталону сукупність певних якостей; може складатися з одного або більше елементів, позначаючи при цьому одне поняття» [6, с. 48]. Деякі прецедентні імена мають яскраві ознаки – атрибути, які роблять відповідний образ більш яскравим і нерідко використовуються метафорично.

Найпоширеніший вид прецедентних імен – це антропоніми. До цієї групи належать широко відомі особові імена, які можуть використовуватися в якості особливих культурних знаків, свого роду символів певних якостей, рис характеру [Гудков 1999, 2003; Красних 2002; Нахимова 2007; Слишкін 2000]. В результаті функціональної переорієнтації індивідуалізуюча функція антропоніма як найменування конкретної особи трансформується в функцію заміщення або об'єк-

тивації певного типу особи, характеру, поведінки. Інакше кажучи, антропоніми, що стали прецедентними в даній лінгвокультурі, через стійкі асоціації з прототипом співвідносяться з якоюсь екстралінгвістичною ситуацією, явищем, якістю, значущою в контексті даної культури. У разі конвенціоналізації нової функції вони здатні грати роль символу, еталону або стереотипу. Наприклад: *Юда* символізує зраду, *Scrooge*, *Плюшкін* – еталони скупості, *Tom Sawyer* – стереотип хлопчика, який постійно не хоче вчитися і працювати. У будь-якому випадку антропонім, який є носієм культурно– значущої інформації, знаходе семантичну й функціональну гнучкість, що дозволяє йому виступати в якості знаку вторинної номінації – як самостійно, так і в складі комплексного утворення, наприклад, фразеологічної одиниці, або в процесі створення стилістичного ефекту. Антропоніми можуть у процесах вторинної номінації розвивати референтні (понятійні) співзначення, що мають емоційно-образні й емоційно-оцінні компоненти, зумовлені національно-культурними і мовними факторами.

Характерними ознаками прецедентного імені відносно власного імені є наступні:

- семантика власного імені набуває значення в конкретній мовній ситуації, тоді як прецедентне ім'я відомо всім носіям мови поза певною ситуацією, воно входить у фонові знання носіїв мови й культури, є засобом мовної й культурної наступності. У лексичне значення прецедентного імені входить вся культурна, соціально-значима інформація;

- це оцінка, яка сприймається як емотивна, особистісна і не завжди готова претендувати на повну об'єктивність [3];

- прецедентне ім'я відтворюється в процесі комунікації, а не створюється заново, оскільки пов'язане з певним референтом, його диференційними ознаками, з певним текстом або ситуацією, що є відомі носію. Однак воно стосується не прототипу, своєму первісному референтові, а носія аналогічних якостей, якому потрібно дати аналогічну оцінку, що склалася в представників даної культурно-мовної спільноти;

- згорнута культурна інформація прецедентного імені функціонує у відволіканні від денотата імені. Узагальнений образ, обраний для презентації диференціальної ознаки, опирається на національні орієнтири сприйняття дійсності й визначається сформованою в свідомості носіїв мови оцінкою;

- оцінні й емоційні конотації прецедентного імені, що є результатом співвіднесення з культурними установками, стереотипами, фоновими знаннями носіїв національної мови й національної культури, впливають

на популярність цього імені, на формування поглядів суспільства й на національну картину світу в цілому.

– прецедентні імена здатні виходити із загальнонаціональної сфери вживання, виступати як певна схематизація культурно-історичного досвіду членів цілого мовного колективу, стаючи відомими носіям інших мов, стати символом етносу, країни.

Експресивність і образність прецедентного імені, велика сила емоційного впливу, здатність яскраво й стисло передати думку, влучно й коротко охарактеризувати складні явища зумовлюють успішне використання прецедентного імені й у розмовному мовленні, і в літературних творах, і в пресі. Прецедентні імена виражають ціннісні орієнтації лінгвокультурного співтовариства, поповнюють його мовний фонд, що відображається в різних словниках. Корпус прецедентних імен неперестійний. Зміна суспільних відносин, переорієнтація моральних цінностей, зникнення певних понять й виникнення нових зумовлюють рухливість складу прецедентних імен: одні з них застарівають і виходять з уживання, інші набувають додаткових значень, народжуються нові прецедентні імена.

Література:

1. Арделян О. В. Прецедентні антропоніми у фразеологізмах в рідносистемних мовах. Мова і культура. 2011. Вип. 14. С. 168–174.
2. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации: Курс лекций. Москва: Гнозис, 2003. 286 с.
3. Гудков Д. Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентности: монография. М., 1999. 263 с.
4. Захаренко И. В., Красных В. В., Гудков Д. Б., Багаева Д. В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов // Язык, сознание, коммуникация: сб. статей / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. М.: Филология, 1997. Вып. 1. С. 82–103.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность: монография. М.: «Наука» 1987. 261 с.
6. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: Курс лекций. М., 2002. 284 с.
7. Нахимова Е. А. Прецедентные имена в массовой коммуникации: монография. Екатеринбург: УрГПУ, 2007. 207 с.
8. Слышкин Г. Г. От текста к символу. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе: монография. М.: Academia, 2000. 128 с.